

СОФИЩЕНКО Ірина Ярославівна
канд. екон. наук, доц.,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
E-mail: irinasoph@gmail.com

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ФІНАНСУВАННЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

СОФИЩЕНКО Ирина Ярославовна
канд. экон. наук, доц.,
Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко
E-mail: irinasoph@gmail.com

ДИВЕРСИФИКАЦИЯ МЕХАНИЗМОВ ФИНАНСИРОВАНИЯ ЭКСПОРТНОГО ПОТЕНЦИАЛА АГРАРНОГО СЕКТОРА

SOFISHCHENKO Irina
PhD in Economics, Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
E-mail: irinasoph@gmail.com

DIVERSIFICATION OF FINANCING MECHANISMS OF THE AGRARIAN SECTOR'S EXPORT POTENTIAL

Анотація. Автором визначено передумови покращання фінансового забезпечення розвитку експортного потенціалу аграрного сектора на основі диверсифікації економічного механізму та фінансових інструментів кредитної кооперації.

Ключові слова: аграрний сектор, фінансування, кредитні спілки, експортний потенціал.

Аннотация. Автором определены предпосылки улучшения финансового обеспечения экспортного потенциала аграрного сектора на основе диверсификации экономического механизма и финансовых инструментов кредитной кооперации.

Ключевые слова: аграрный сектор, финансирование, кредитные союзы, экспортный потенциал.

Abstract. In the article identified the preconditions for improving the financial support for the development of the agrarian sector's export potential based on the diversification of the credit cooperation economic mechanism and financial instruments.

Key words: agricultural sector, financing, credit unions, export potential.

Вступ

За умови структурних зрушень експортного потенціалу національної економіки зростає привабливість аграрного сектора, який продемонстрував значні можливості його нарощування відповідно до потреб міжнародних ринків аграрної продукції. На теперішній час в структурі українського експорту сільськогосподарська продукція складає 42,5% (15,3 млрд дол) та є основним джерелом валютної виручки, при тому що імпорт сільгоспвиробників складає тільки 4,5 млрд. дол. Проте стрімка динаміка його експортної активності виявила і наявність «вузьких» місць у фінансово-економічному механізмі діяльності та міжнародної конкурентоспроможності. Суттєвою для розвитку експортного потенціалу є проблема фінансового забезпечення експортних можливостей бізнесу різних організаційних форм, яка значною мірою зумовлена недостатнім розвитком фінансової інфраструктури, відсутністю розвинутої системи небанківських фінансових установ та наявністю чисельних обмежень в їх діяльності. Особливо актуальною проблемою фінансування потреб агробізнесу постає за умов архаїчної експортної спеціалізації на первинній сільськогосподарській продукції, яку необхідно подолати шляхом поглиблення ступеня переробки продукції.

В цьому контексті диверсифікація агробізнесу тісно корелює із диверсифікацією фінансових механізмів та інструментів його забезпечення.

Огляд літератури

Розвитку експортних можливостей на основі удосконалення фінансового механізму вітчизняні дослідники приділяють достатньо уваги. Дослідження Маліка М.Й., Марківа Г.Д., Салькової І.Ю. проблем фінансового забезпечення потреб виробництва та збуту сільськогосподарських виробників, їх зовнішньоекономічної діяльності продемонстрували необхідність особливих економіко-організаційних рішень [1, 2, 3]. В роботах в Черемісіної С.Г., Богдан О.Д. пропонуються заходи з підвищення ефективності державного фінансування АПК [4, 5]. Проте динамічні зрушення економічної структури та експортного потенціалу за участі аграрного сектора потребують подальших досліджень процесів формування його фінансових ресурсів.

Мета та завдання статті

Мета статті – визначити напрями удосконалення організаційно-економічних механізмів функціону-

вання системи фінансування аграрної сфери з метою розвитку експортного потенціалу. Відповідно до мети можна визначити наступні завдання: дослідити сучасні тенденції процесів формування фінансових ресурсів розвитку експортного потенціалу аграрного сектору економіки; визначити проблеми фінансування сільгоспвиробників та їх зовнішньоекономічної діяльності; надати пропозиції щодо диверсифікації системи фінансування діяльності сільгоспвиробників;

Вклад основного матеріалу дослідження

Експортний потенціал аграрного сектору - сукупність елементів, які забезпечують спроможність його учасників виробляти та збувати конкурентоспроможну продукцію на зовнішніх ринках. Система фінансування аграрного сектора в Україні, яка за джерелами фінансових ресурсів передбачає державне фінансування, банківське фінансування, фінансування небанківських фінансових установ, фінансування на фондовому ринку та самофінансування, забезпечує цю спроможність.

Банківське фінансування є традиційним джерелом фінансових ресурсів в ринковій економіці та використовує широкий спектр традиційних та спеціальних банківських продуктів. На теперішній час склалася тенденція недофінансування банківською системою аграрного бізнесу в Україні – протягом 2013-2017 рр. у галузевій структурі кредитів наданих суб'єктам господарювання частка сільського господарства, лісового господарства та рибного господарства коливалась в межах 6-7%. Навіть у період стабільності банківської системи тільки 11,3% банків здійснювали агрокредитування, при чому саме на них припадало 80% виданих агрокредитів [6]. Погіршення банківських балансів, системна криза української банківської системи зумовили різке падіння обсягів банківського фінансування. Доступність кредитів для більш ризикованих позичальників обмежилася, зросли кредитні спреди, погіршилися кредитні умови – як наслідок частка кредитних коштів у капіталовкладеннях зменшилася з 14% у 2013 році до 5% у I кварталі 2017 року [7]. За даними НБУ у галузевій структурі кредитів наданих суб'єктам господарювання частка сільського господарства, лісового господарства та рибного господарства склала 7,6 % (59,35 млрд. грн), при чому частка короткострокового кредитування склала 34%, кредитування на термін більше 5 років – 30%, 21,2% кредитних коштів надані у валюті. Останнє відображає зростання активності ЗЕД аграріїв – за даними опитування суб'єктів господарювання з початку 2017 р. вперше за 2013-2016 рр. відмічається зростання попиту на кредити у валюті.

Найбільш вразливими при погіршенні доступу до банківського кредиту є суб'єкти МСБ – вони не мають достатньо активів для забезпечення кредиту, їх виробництво має значні ризики. Водночас МСБ, зокрема фермерські господарства, формують 6-7% аграрного ВВП, створюють 93,7 тис. робочих місць, формують експортний потенціал – фермери обробляють 22,3 % (4,438 млн га) сільськогосподарських земель. За даними опитування представників МСБ щодо потреб у банківському фінансуванні, наявність

альтернативного фінансування не розглядається як суттєвий чинник зниження попиту на банківський кредит 70,9% респондентів, одночасно 50,5% відмічає збільшення попиту на банківський кредит, при чому необхідність фінансування капітальних інвестицій та обігових коштів збільшило попит на банківське фінансування відповідно 26,8% та 33, 8% опитаних. За оцінками в Україні зношено більше 80% парку сільгосптехніки, що обумовлює 10–15 % підвищення собівартості аграрної продукції. Це засвідчує наявність суттєвої потреби у банківському фінансуванні для розвитку аграрного МСБ [8].

Серед позитивних тенденцій розвитку системи фінансування аграрного виробництва, попри кризові явища у вітчизняній фінансовій системі – запровадження нових інструментів фінансування, зокрема аграрних розписок та банківських векселів [9]. Протягом впровадження пілотного проекту 2014-2017 рр. за рахунок використання аграрних розписок підприємствам МСБ в аграрній сфері вдалося залучити 1 млрд. грн. [10].

За умови обмеженого доступу до банківських ресурсів провідним джерелом фінансування для аграріїв залишаються власні кошти. Так на початок 2017 р. інвестиції у сільському господарстві зросли на 61% (порівняно з початком 2016 р.) і головним джерелом фінансування інвестицій стали власні кошти підприємств. Обмежує можливості самофінансування тенденція зниження рентабельності виробництва продукції сільського господарства – у 2016 р. рівень у цілому її рівень склав 37,3% (у 2015р. – 45,6%), у тому числі виробництва продукції рослинництва – 44,3% (у 2015р. – 50,6%), продукції тваринництва тільки 7,7% (у 2015р. – 22,1%) [11]. Одночасно рівень рентабельності сільгоспвиробництва можна розглядати і як фактор доступності банківського фінансування, особливо у тваринництві.

Недоступність банківського фінансування та недостатній рівень рентабельності виробництва обумовлює зростання залежності фінансування аграрного сектору, за умов зростання його експортного потенціалу, від державних фінансів. Серед інструментів державного фінансування, які використовуються в Україні – дотації, гарантії, відшкодування відсотків за банківським кредитом, часткова компенсація вартості переробного обладнання. Так в проекті державного бюджету на 2018 рік на аграрну галузь закладено 6,3 млрд грн, з яких 1 млрд грн – на підтримку фермерів, 1 млрд грн планується виділити на часткову компенсацію вартості вітчизняної сільгосптехніки, 2 млрд грн – на відшкодування ПДВ виробникам, 2 млрд грн – на відшкодування кредитних ставок по будівництву тваринницьких комплексів і обладнання, 300 млн грн – часткове відшкодування вартості продуктивного молодняка в тваринництві.

Проте систему державного фінансування теж характеризує наявність бар'єрів доступу, як наслідок – нерівномірність у розподілі бюджетних коштів. Так, у 2017 р. у фінансуванні почала використовуватися спеціальна бюджетна дотація на сільське господарство, яка передбачає дотацію пропорційно до розміру сплаченого до бюджету ПДВ. Як наслідок, з початку 2017 р. частка 20 найбільших одержувачів державних

дотацій перевищує 70% загальної суми бюджетної дотації, 50 найбільших реципієнтів отримали майже 75% виплат, частка інших 1200 сільськогосподарських підприємств становить лише близько 25% в загальній сумі виплачених дотацій [12]. Подібні диспропорції передбачається подолати на основі запровадження спеціальних програм державної підтримки для МСБ – у 2017 р. Мінагрополітики розробило «Концепцію розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки», якою передбачено 1 млрд грн на підтримку фермерства через застосування пільгових кредитів, агрострахування, дотацій для нових фермерських господарств.

Дотаційність українського сільського господарства породжує ризики і для його розвитку, і для перспектив його міжнародної конкурентоспроможності. Залежність від державної допомоги знижує стимули для модернізації, підвищення ефективності, посилює вразливість за умов економічної турбулентності, послаблює конкурентні позиції на зовнішніх ринках, наражаючи на небезпеку зустрічних санкцій. Зниження такого роду ризиків потребує розвитку ринкових механізмів мобілізації та перерозподілу фінансових ресурсів для задоволення потреб аграріїв.

Обмеженість джерел зовнішнього фінансування є значним чинником зростання ціни фінансових ресурсів, збільшення витрат на їх залучення для виробників агросектору та виступає вагомим фактором зниження їх конкурентоспроможності на зовнішніх ринках. Тому диверсифікація джерел фінансування експортного потенціалу АПК є проблемою, яка потребує особливої уваги та системного підходу.

Серед механізмів фінансового забезпечення потреб аграріїв у фінансових ресурсах особлива роль належить кооперативному кредиту. Наявність національної мережі фінансових установ кооперативного типу дозволила країнам різного рівня розвитку та зрілості ринкової економіки досягти кращого забезпечення фінансовими ресурсами експортної діяльності сільгоспвиробників МСБ, через кращий доступ до джерел зовнішнього фінансування процесів технічного удосконалення та розширення обсягів виробництва. Кооперативні форми фінансування аграрного сектора виявили адекватність організаційно-економічних механізмів функціонування саме в аграрному бізнесі, зважаючи на такі особливості руху його фінансових ресурсів, як відсутність достатнього первинного капіталу, нестабільність грошових надходжень протягом виробничого циклу через сезонний характер, високий рівень ризику через непередбачені погодні умови; потреба у значних фінансових ресурсах для модернізації та запровадження інноваційних технологій для підтримання міжнародної конкурентоспроможності. Інструменти та механізми фінансування, які пропонуються зокрема кредитними спілками, дозволяють створити більш гнучкі схеми руху фінансових ресурсів, що підвищує адаптаційні та інноваційні можливості суб'єктів господарювання аграрного сектору.

Поточний стан сектору кредитної кооперації, незважаючи на 25 період відновлення руху кредитних спілок в Україні, можна все ще характеризувати як початковий. Загалом на кінець 2016 р. (за даними

Нацкомфінпослуг) діє 462 кредитні спілки, загальний розмір наданих кредитів складає 1 799,5 млн. грн., кількість членів становить 642,9 тис. осіб, 44% установ оперують капіталом від 1 до 5 млн. грн. [13]. Аналіз початкового (з превалюванням споживчого кредитування) етапу фінансової діяльності кредитних спілок демонструє наявність низки обмежень для кредитування виробничої діяльності, які створюють їх дисфункційність щодо розвитку експортного потенціалу аграрного сектору:

- обмежена відповідно до потреб виробництва мобілізаційна спроможність, в структурі виданих кредитів переважають кредити на споживання (58,6 %);

- обмежений перелік послуг сільськогосподарського та бізнес кредитування (кредити фермерському господарству становлять 2,9 % у структурі виданих кредитів);

- недосконала система гарантування вкладів членів кредитних спілок.

На теперішній час Нацкомфінпослуг запровадив сукупність заходів посилення фінансової стійкості та платоспроможності кредитних спілок для забезпечення їх спроможності мобілізувати та надавати фінансові ресурси в більших обсягах та на більш тривалій термін, запровадження нового підходу до аналізу позичальників, більш дієвого механізму захисту прав членів кредитних спілок [14]. Розробка заходів здійснювалася на основі міжнародного співробітництва, що дозволило залучити міжнародний досвід та запропонувати вже апробовані в інших країнах механізми [15]. Водночас тільки реалізація усього комплексу заходів з реформування ринку кредитної кооперації дозволить перейти до нового («виробничого») етапу його розвитку.

Потреба в удосконаленні механізмів фінансового забезпечення МСБ в аграрній сфері зумовила необхідність запровадження нових економіко-організаційних механізмів, так у квітні 2017 р. оприлюднено нову редакцію Закону України «Про кредитні спілки». Проте, запропонований Проект нової редакції Закону України «Про кредитні спілки» № 6405 від 21.04.2017 р. містить обмеження, що може знизити значення процесу трансформації ринку кредитної кооперації для розвитку аграрного сектору як потужної складової вітчизняного експортного потенціалу. В п.1 ст.24 Проекту передбачено, що «кредитні спілки надають фінансові послуги в національній валюті» [16]. Запровадження функціональних обмежень такого роду за умов пропозиції посилити роль кредитних спілок у фінансуванні саме виробничої діяльності, на нашу думку, є суперечливим та породжує низку негативних ефектів:

- 1) знижує можливості кредитних спілок забезпечувати широкий спектр фінансових послуг своїм членам, які стають активними учасниками зовнішньоекономічної діяльності та, зокрема, валютних відносин;

- 2) обмежує експортерів аграрного сектору щодо вибору альтернативних способів мобілізації необхідних фінансових ресурсів для фінансування процесів модернізації свого виробництва та підвищення конкурентоспроможності своєї продукції на зовнішніх ринках;

3) не відповідає розширенню функціональних можливостей кредитних спілок за умови запровадження механізмів підвищення їх фінансової стійкості в результаті реформування, удосконалення механізмів державного нагляду за їх діяльністю;

4) обмежує роль кредитних спілок у функціонуванні фінансових ринків, як повноцінних учасників усіх його секторів;

Політика валютної лібералізації, може мати позитивний наслідок для стабілізації аграрного експорту і за умови реалізації у сфері реформування ринку кредитної кооперації. Особливості організаційних процедур та умов кредитування, над яким не тяжіють жорсткі обмеження регулятора щодо банківського кредитування, дозволять кредитним спілкам задовольнити потреби аграрних експортерів, які формуються специфікою виробництва та ризиками їх бізнесу. В цьому контексті необхідно зазначити, що норми регулювання операцій з валютними цінностями, зокрема Декрет КМУ «Про систему валютного регулювання та валютного контролю», визначають можливість отримання генеральні ліцензії на здійснення валютних операцій як комерційним банкам, так і іншим кредитно-фінансовим установам. Особливості діяльності кредитних спілок в системі валютного кредитування потребує врахування специфіки їх діяльності в регуляторній політиці НБУ. Для вирішення цих завдань в травні 2017 р. започаткована співпраця проєктів USAID та НБУ для ознайомлення із кращими практиками регулювання кредитних спілок.

Особливості економіко-фінансового механізму функціонування кредитної кооперації зумовлює наявність низки обмежень для повноцінного задоволення потреб їх учасників у фінансових ресурсах. По-перше, йдеться про обмеження у мобілізації необхідних для фінансування виробничих та збутових потреб агробізнесу фінансових ресурсів, по-друге, підвищений характер кредитного ризику для його учасників. Останнє, попри вартість обслуговування кредиту, впливає на підвищення вартості кредитних коштів для позичальників (агрокредити фермерським господарствам надаються під 48% річних). Доцільним було б запровадження і в кооперативному кредитуванні інструментів відшкодування вартості кредитів, яке практикується у банківському кредитуванні агросектора. На теперішній час існує досвід використання такого інструменту у кредитних спілках на основі спеціальних програм місцевих адміністрацій [17]. Взаємодія кредитної кооперації із системою державної підтримки фермерства могла б забезпечити синергічні ефекти для МСБ.

Основною перешкодою для перетворення кредитної кооперації на вагоме джерело фінансових ресурсів є низький рівень доходів її потенційних учасників. Посилення мобілізаційної спроможності кредитної кооперації може забезпечити процеси концентрації ресурсів на основі принципів мережевої взаємодії. Формування єдиної загальнонаціональної мережі кредитних спілок є загальною практикою, це продемонстрували всі країни де кредитна кооперація є потужною складовою національної фінансової системи. На теперішній час в структурі активів кредитних спілок членів Всеукраїнської асоціації кредитних спілок кредити, надані іншим

кредитним спілкам становлять тільки 0,3% [18]. За рахунок мережевої взаємодії МСБ отримують доступ до більш значних за обсягами ресурсів, це полегшить йому доступ і до банківського кредиту через можливість надання гарантій, забезпечення та поручительства. Необхідно також зазначити, що сучасні процеси цифровізації створюють додаткові можливості для використання мережевої взаємодії в фінансовій сфері, формування синергічних ефектів за рахунок зниження трансакційних витрат, економії часу та отримання більш повної інформації про рух фінансових ресурсів та додаткові можливості їх використання.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Таким чином, наявна система фінансування аграрного сектору потребує удосконалення на основі диверсифікації як інституційної структури, так і інструментального забезпечення руху фінансових ресурсів для забезпечення фінансових потреб розвитку експортного потенціалу АПК. Запровадження штучних обмежень щодо вибору валюти кредитування може мати гальмівний ефект щодо започаткованих заходів реформування системи кредитної кооперації.

Подальшого дослідження потребують питання розвитку механізмів валютного кредитування та напрямів валютної лібералізації в сфері валютного кредитування виробників аграрної сфери.

Список літератури

1. Малік М.Й. Фінансово-кредитний механізм у розвитку аграрного підприємства // Фінанси України. – 2010. - №5. – С.17-21.
2. Марків Г.В. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств агропромислового комплексу: проблеми розвитку та пропозиції щодо удосконалення // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Вип. 3. – С. 55 – 59.
3. Салькова І. Ю. Формування експортного потенціалу АПК // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. - 2013. - № 3(2). - С. 312-315.
4. Богдан О. Д. Державне фінансування інноваційного розвитку агропромислового сектору України // Наукові праці НДФІ. - 2014. - Вип. 1. - С. 70-80.
5. Черемісіна С. Г. Стан і перспективи розвитку державного фінансування АПК України // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. - 2013. - № 3. - С. 94–97.
6. Степанюк О. Агрокредитування: новий погляд, нові підходи/Фінансування АПК. №6(253). березень 2013 [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/finansuvannia-apk/1527-agrokredytuvannia-novyi-pogliad-novi-pidkhody.html>
7. Звіт про фінансову стабільність Червень 2017 року. / Національний банк України [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=50604896>
8. Опитування про умови кредитування. 2017 / Національний банк України [Електронний ресурс]: Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?jsessionid=685F7AA2912EAD389680FF013B1C3A94?art_id=15727773&cat_id=36450

9. Бовчалюк І. «Вексель під 1%»: дешевші гроші для невеликих господарств // Фінансування АПК. №7(326). квітень 2016 [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/finansuvannia-apk/5585-lveksel-pid-1r-deshevshigroshi-dlia-nevelykykh-gospodarstv.html>

10. Економічні результати сільськогосподарського виробництва у 2016 році (попередні дані): Державна служба статистики України. ЕКСПРЕС-ВИПУСК № 120/0/06. Звн-17 21.04.2017 [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

11. Аграрні розписки стали мільярдерами. Що далі? [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://agroportal.ua/ua/publishing/lichnyi-vzglyad/agrarnye-raspiski-stali-milliarderami-cto-dalshe/>

12. Больше половины всех дотаций получили 10 агропроизводителей [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://agroportal.ua/news/vlast/ekspert-bolshe-poloviny-vsekh-dotatsii-poluchayut-10-agroproizvoditelei/>

13. Підсумки діяльності кредитних установ за 2016 рік. / Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. [Електронний ресурс]: Режим доступу: https://nfp.gov.ua/files/ks_2016.pdf

14. План поетапної трансформації ринку кредитної кооперації (реалізація до 2019 року). - Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://nfp.gov.ua/files/sector/План.doc>

15. Проект USAID „Кредитування сільськогосподарських виробників (CAP)” [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://www.unascu.org.ua/main/cap/CAP_Project.pdf

16. Проект Закону України «Про кредитні спілки» [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH4XX00A.

17. Вісник кредитної кооперації. № 3(3).Травень-червень 2017. [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://www.vaks.org.ua/images/visnyk_kred_koop_2017/Visnyk_03_2017.pdf

18. Вісник кредитної кооперації/ видання ВАКС і ПЗВ. № 2(2).Березень-квітень 2017. [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://www.vaks.org.ua/images/visnyk_kred_koop_2017/Visnyk_02_2017.pdf

References

1. Malik M.Y. The finance-credit mechanism for the development of agrarian support // Ukraininan finances. - 2010. - №5. - P.17-21.

2. Markiv G.V Foreign economic activity of agro-industrial complex: problems of development and proposals for improvement // Global and national problems of the economy. - 2015. - Ed. 3. - P. 55 - 59.

3. Salkova I.Y. Formation of agro-industrial complex export potential // Khmelnytsky National University Bulletin. Economic sciences.- 2013. - № 3(2). - P. 312-315.

4. Bohdan O. D. State financing of innovative development of Ukraine agro-industrial sector // Scientific works of NDFI. - 2014. - Ed. 1. - P. 70-80.

5. Cheremisina S.G. Status and prospects of development of state financing of Ukraine agro-industrial complex // Bulletin of the University of Banking of the National Bank of Ukraine. - 2013. - № 3. - P. 94-97.

6. Stepanyuk O. Agrocredit: A New View, New Approaches / Financing of Agro-Industrial Complex. No. 6 (253). March 2013 [Electronic resource]. - Access mode: <http://www.agro-business.com.ua/finansuvannia-apk/1527-agrokredytuvannia-novyi-poglyad-novi-pidkhody.html>

7. Financial Sustainability Report June 2017 [Electronic resource]. - Access mode: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=50604896>

8. Survey on lending conditions. 2017 / National Bank of Ukraine [Electronic resource]. - Access mode: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article;jsessionid=685F7AA2912EAD389680FF013B1C3A94?art_id=15727773&cat_id=36450

9. Bovchaluk I. «Bill under 1%»: cheaper money for small farms // Financing of agro-industrial complex. No. 7 (326). April 2016 [Electronic resource]. - Access mode: <http://www.agro-business.com.ua/finansuvannia-apk/5585-lveksel-pid-1r-deshevshigroshi-dlia-nevelykykh-gospodarstv.html>

10. Economic results of agricultural production in 2016 (preliminary data): State Statistics Service of Ukraine. EXPRESS-RELEASE № 120/0/06. Zvn-17 Apr 21, 2017 [Electronic resource]. - Access mode: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

11. Agrarian receipts became billionaires. What's next? [Electronic resource]. - Access mode: <http://agroportal.ua/ua/publishing/lichnyi-vzglyad/agrarnye-raspiski-stali-milliarderami-cto-dalshe/>

12. More than half of all grants were received by 10 agro-producers [Electronic resource]. - Access mode: <http://agroportal.ua/news/vlast/ekspert-bolshe-poloviny-vsekh-dotatsii-poluchayut-10-agroproizvoditelei/>

13. Outcomes of the credit institutions activities in 2016. / National commission for the state regulation of financial services markets [Electronic resource]. - Access mode: https://nfp.gov.ua/files/ks_2016.pdf

14. The plan a phased transformation of market of credit cooperation (realization till 2019). - National commission for the state regulation of financial services markets [Electronic resource]. - Access mode: <https://nfp.gov.ua/files/sector/План.doc>

15. USAID Project Lending to Farmers (CAP) [Electronic resource]. - Access mode: http://www.unascu.org.ua/main/cap/CAP_Project.pdf

16. The project law of Ukraine «About the Credit Unions» [Electronic resource]. - Access mode: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH4XX00A.

17. Bulletin of credit cooperation. No. 3 (3) .March-June 2017. [Electronic resource]. - Access mode: http://www.vaks.org.ua/images/visnyk_kred_koop_2017/Visnyk_03_2017.pdf

18. Bulletin of credit cooperation / issue of VACS and PPV. No. 2 (2). March-April 2017. [Electronic resource]. - Access mode: http://www.vaks.org.ua/images/visnyk_kred_koop_2017/Visnyk_02_2017.pdf